

ки вещам из погребений с трупосожжением XIII—XIV вв. Однако в письме не было указано их точное местонахождение. Известно лишь, что они найдены недалеко от берега. Однако озеро имеет свойство зарастать. Берег в то время мог иметь совсем иной характер. Еще иначе он должен был выглядеть в XIV в.

С целью выяснения данных обстоятельств в 1982 г. были проведены палеографические исследования побережья озера. Установлено, что берега были значительно дальше в сторону материка.

Между линией бывшего и нынешнего берегов пролегают мокрые луга шириной в 15 м. Здесь 500 лет тому назад находилась вода.

Дно озера возле берега исследовалось и аквалангом, однако результаты были ничтожны из-за незначительной прозрачности воды.

Если принимать за основу информацию, содержащуюся в упомянутом письме, эти вещи найдены недалеко от берега, место их нахождения целесообразно искать там, где теперь находятся луга, в непосредственной близости к могильнику, к той его части, где обнаружены погребения с трупосожжением XIII—XIV вв.

Предположение оказалось правильным. На мокром лугу на глубине 20 см обнаружена каменная вымостка, соединявшая берег с озером. Это значит, что побережье уже в те времена была влажным. Длина вымостки — около 10 м, ширина — 2—3 м (рис. 55). Она

сложена на пнях, переплетенных обрубленными ветвями деревьев, из 2—5 слоев камней. В сторону озера вымостка опускается и кончается на расстоянии 3 м от линии нынешнего берега.

На расстоянии 10 м от конца вымостки под слоем переплелившихся корней камыша на глубине около 1 м обнаружен слой земли, перемешанный с углем и сажей. Толщина этого слоя — 20—25 см, диаметр — около 5 м. В этом слое обнаружены фрагменты сожженных костей, черепки глиняных сосудов, разнообразные предметы. Это и оружие — обломки мечей, наконечники копий, топоры, и орудия труда — пряслица, шила, ножи, и предметы бытового назначения — огнива, точильные камни, бритвы, весовые гири и др. (рис. 56—63). Самую многочисленную группу вещей составляют металлические украшения — части шейных гривн, браслетов, перстни, пряжки и оковки поясный ремней, бронзовые бубенчики и ключи, стеклянные бусы (рис. 64—79). Все эти вещи абсолютно идентичны вещам, найденным в погребениях с трупосожжением XIII—XIV вв. в могильнике на берегу озера. Это обстоятельство указывает на то, что между находками в озере и погребениями с трупосожжением на берегу имеется определенная связь.

В оз. Обялай обнаружено в общей сложности около 3000 вещей; относятся они к XIII—XIV вв., а часть, возможно, и к XV в. Такую их датировку подтвердил и радиоуглеродный анализ. Обычай трупосожжения в XV в. был вытеснен.

MONETOS

VYTAUTAS ALEKSIEJUNAS

Iki šiol tiek lobiuose, tiek ir kapinyuose dažniausiai aptinkama dviejų tipų (II ir III) pirmųjų lietuviškų kaltinių monetų*. Kitų tipų jų žinoma tik iš kelių lobių ar kapinynų. Muziejų rinkiniuose ir privačiose kolekcijose jų rėta (I tipo) arba labai reta (IV tipo).

Obelių kapinyne aptiktos 6 monetos ar jų nuolaužos. Jos rastos piniginėse arba prie mirusiojo juosmens. Tai rodo, jog šios monetos — įkapės [7, p. 68]. Monetas galima suskirstyti į 2 chronologines grupes. Pirmajai, XIV a. pabaiga—XV a. pradžia datuojamai grupei priklauso I tipo moneta, 3 IV tipo monetos bei Tartu vyskupystės moneta. Antrajai — kelios XVII a. pradžios monetos iš moters kapo Nr. 157. Šios labai sunykusios smulkaus nominalo monetos buvo vienintelės įkapės. Iš jų nustatyta viena moneta. Tai Zigmanto III (Vazos) 1627 m. kaldintas lietuviškas grašis [2, p. 215, Nr. 1400].

Išsamiau aptarsime pirmos chronologinės grupės monetas. Vaiko kape Nr. 144 rasta I tipo moneta*. Jos aversas pavaizduotas ietigalis ir

kryžius, reverse — įrašas „ПЕЧАТ“ (pav. 1). Tai XIV a. antrąja puse datuojama lietuviška moneta. Monetos kaldintos gana primityviai, didelio vidutinio svorio. Remiantis Sančių lobio duomenimis, didesnės monetų dalies svoris svyruoja nuo 1,06 iki 1,3 g [8, p. 89]. Manoma, kad jos kaldintos taikantis prie lietuviškų lydinių svorio (iš lydinio padarydavo 100 monetų [3, p. 208]).

Obelių kapinyne aptiktos 3 IV tipo monetos. Vyro kape Nr. 93 rastos 2 monetos. Pirmosios aversas — vytis, jojantis į kairę (heraldiškai), reverse — dvigubas kryžius skyde. Aplink jį yra taškų ornamentas (pav. 2). Moneta sveria 0,362 g. Kartu kape aptiktos monetos aversas yra vytis, jojantis į dešinę (heraldiškai), reverse — dvigubas kryžius skyde su taškų ornamentu aplink (pav. 3). Moneta išlikusi ne visa, sveria 0,223 g. Trečioji rasta moters kape Nr. 105. Jos aversas — vytis, jojantis į kairę (heraldiškai). Taškai aplink vietomis susilieja. Reverse yra dvigubas kryžius skyde, aplink kurį — 2 eilės panašių taškų (pav. 4). Moneta sveria 0,399 g.

IV tipą apibendrinančių išvadų kol kas daryti negalima. Žinomos kelios dešimtys monetų

* Iš dalies remsimės G. Fiodorovo sudaryta lietuviškų monetų klasifikacija. Joje tipai apibūdinami taip: I tipas. Aversas — ietigalis ir kryžius, reversas — įrašas „ПЕЧАТ“. II tipas. Aversas — ietigalis ir kryžius, reversas — „Gedimino stulpai“ („stiebių vartai“). III tipas. Aversas — vytis, reversas — „Gedimino stulpai“. IV tipas. Aversas — vytis, reversas — dvigubas kryžius skyde [10, p. 115].

* Tai antra šio tipo moneta iš kapo. Žinoma dar viena iš Karmėlavos, Kauno raj., kapo Nr. 118.

1 pav. I tipo moneta iš kapo Nr. 144

2 pav. IV tipo moneta iš kapo Nr. 93

3 pav. IV tipo moneta iš kapo Nr. 93

4 pav. IV tipo moneta iš kapo Nr. 105

a

b

5 pav. Tartu vyskupystės moneta iš kapo Nr. 83

daugiausia iš Lietuvos TSR teritorijos*. Tyrinėtojų nuomonės dėl jų priklausymo ir datavimo gana prieštaringos. Vieni jas skiria Jogailai ar jo vietininkams (XIV a. pabaiga) [6, p. 83; 4, p. 142—146], kiti—Vytautui ar Kazimierui Jogailaičiui ir kartu datuoja XV a. pirmąją pusę [1, p. 68]. Pasitelkę Obelių kapinyno monetas, nurodysime kai kurias šiam tipui būdingas savybes. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad IV tipo monetos panašios į II ir III tipo monetas. Ir III, ir IV tipo monetų averse vaizduojamas heraldinis ženklas — vytis. Panaši II ir IV tipo monetų metrologija bei kaldinimo technika; daugelis turi ryškių perkalimo žymių. Tačiau IV tipo monetoms būdinga daug ir savitumų, visos mums žinomos yra skirtingų atmainių. Įvairuoja vyčio jojimo kryptis, ornamentika. Vienose monetose matome tik vytį ir dvigubą kryžių skyde, kitose įžiūrime lyg ir kažkokias raides. Tai rodo, jog monetos galėjo būti kaldintos ne vienu metu.

Pirmą kartą respublikos kapinyuose aptiktas Tartu vyskupystės artigas, skiriamas vyskupui Dytrichui Damerovui (1378—1400). Moneta rasta jaunuolio kape Nr. 83. Jos averse yra vyskupo galva su mitra, aplink įrašas: +TIDERICVS · EP(V)S, reverse — vyskupystės herbas, virš jo — vyskupo giminės ženklas, po juo — skrituliukas. Aplink įrašas: +MONETA · THAR (B) (pav. 5) [5, lent. 13. Nr. 34]. Moneta sveria 0,800 g. Skrituliukas po herbu ši monetų tipą leidžia datuoti 1390—1400 m. [9, p. 274].

Kapinyno monetos turi didelę numizmatinę vertę, papildo pirmųjų lietuviškų monetų ir jų radimviečių sąrašą.

LITERATŪRA

1. **Duksa Z.** Senosios monetos Lietuvos muziejuose // Kultūros barai. 1970. Nr. 12(72). P. 68—69.
2. **Gumowski M.** Podręcznik numizmatyki polskiej. Kraków, 1914.
3. **Janušonis S.** Pragos grašis Lietuvos pinigineje apyvarčioje XIV—XVI amž. // Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje: Mokslinės konferencijos medžiaga (1967 m. gruodžio 6—8 d.). V., 1967. P. 206—209.
4. **Kiersnowski R.** Najdawniejsze monety litewskie // Wiadomości numizmatyczne. 1984. R. 28, z. 3—4. S. 129—175.
5. **Sachssendahl J., Toll R.** Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter. Est- und Livländische Brieflade. Reval, 1887. T. 4.
6. **Tautavičius A.** Papildomi duomenys apie naujus sidabro lydinių ir XIV a. II pusės—XV a. pradžios Lietuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje // MAD, A. 1965. T. 1(18). P. 67—84.

* Abejotina, ar literatūroje minima lietuviška moneta, rasta Vitebske, priklausė šiam tipui (žr.: Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. Kraków, 1895. S. 287).

7. Urbanavičius V. XIV—XVII amžių monetos Lietuvos kapinyuose // MAD, A. 1967, T. 2(24). P. 61—74.

8. Даркевич В. П., Соболева Н. А. О датировке литовских монет с надписью «печать» (по материалам Шанхайского клада) // Советская археология. 1973. № 1. С. 83—94.

9. Молвыгина А. Датировка основных типов монет

Таллинского и Тартуского чекана второй половины XIV—первой четверти XV веков // Известия АН Эстонской ССР. Т. 10. Серия общественных наук. 1961. № 3. С. 269—277.

10. Федоров Г. Б. Классификация литовских слитков и монет: Краткие сообщения Института истории материальной культуры. 1949. Вып. 29. С. 114—115.

МОНЕТЫ

В. АЛЯКСЕЮНАС

РЕЗЮМЕ

В пяти погребениях могильника Обяляй найдено 6 монет. Особенно ценный нумизматический материал представляют самые ранние чеканенные литовские монеты. Обнаружена монета первого типа (avers—наконечник копья с крестом, реверс—надпись «ПЕЧАТ») (погр. № 144) и три монеты четвертого типа (avers—

всадник, реверс—шит с двойным крестом) (погр. № 93—2 экз., погр. № 105—1 экз.). Упомянутые монеты относятся к числу редчайших литовских монет.

Впервые в могильнике на территории республики (погр. № 83) найден артиг Тартуского епископа Дитриха Дамерова, датируемый 1390—1400 гг. (погр. № 83).

GELEŽIES DIRBINIŲ METALOGRAFINĖ ANALIZĖ

JONAS STANKUS

Turtingoje Obelių kapinyno medžiagoje nemaža vietos užima geležies dirbiniai. Ištirta šio regiono kalvių produkcija leido pasekti gamybos raidą per gana ilgą laiko tarpą.

Metalografiniam tyrimui buvo paimti 134 geležies dirbiniai: darbo, buities įrankiai, ginklai. Nemaža jų dalis yra paveikta ugnies, t. y. pabuvoje kremacijos laužuose. Dėl to pastebima tam tikrų metalo struktūros pakitimų, kurie neleidžia tiksliau nustatyti pradinės dirbinių metalo struktūros, jų terminio apdirbimo kiekio ir pobūdžio.

Ištirta 30 V—VI a. dirbinių: 12 įtvėriamųjų peilių (analizės Nr. (toliau—an.) 679, 681, 684, 688, 689, 691, 693, 697, 705, 709, 723, 725), 14 siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 678, 682, 685—687, 690, 692, 694, 696, 704, 706, 708, 722, 724), 2 pjautuvai (an. Nr. 695, 811), įmovinis ietigalis (an. Nr. 683) ir lankinė segė (an. Nr. 707).

Šiems dirbiniams gaminti kalviai taikė įvairius būdus, kurie priklausė nuo dirbinių paskirties. Plačiausiai naudojo laisva įkaitinto metalo kalimą. Šitai pagaminta $\frac{2}{3}$ tirtų dirbinių; taip kalė visus geležies, plieno ir „pakietinės“ žaliavos dirbinius. Laisvu įkaitinto metalo kalimu iš geležies kritės nukalti 5 geležies dirbiniai: 2 peilių (an. Nr. 681, 723) geležtės, 2 siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 686, 722) ašmenys ir lankinės segės (an. Nr. 707) liemenėlis. Peilių ir segės geležyje aptinkama iki 0,1% anglies židinių. Kaldami peilių geležtės ir segės, kalviai, atrodo, labai stengėsi iš

geležies pašalinti įvairias priemaišas, tarp jų ir šlaką, nes dirbiniuose jo aptikta labai nedidelių juostinių židinių.

Laisvu metalo kalimu pagaminta 12 plieno dirbinių. Daugiausia (6 vnt.) jis naudotas peilių geležtėms gaminti (an. Nr. 679, 689, 691, 693, 697, 725). Tik truputį mažiau (5 vnt.) iš jo gaminta siauraašmenių kirvių ašmenų (an. Nr. 678, 685, 687, 694, 704) ir 1 pjautuvą (an. Nr. 695).

Visi dirbiniai nukalti iš įvairaus anglies kiekio plieno. Peiliu (an. Nr. 691, 697, 725), pjautuvo (an. Nr. 695) geležtės ir kirvio (an. Nr. 694) ašmenys yra iš vidutinio anglies kiekio—0,4—0,5%. Plienas, atrodo, pagamintas įanglinant geležies sijeles, nes anglis išsidėsčiusi tolygiai. Kitų dirbinių—peilių (an. Nr. 679, 689, 693) geležtės ir siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 678, 685, 687, 704)—ašmenys nukalti iš nevienodo anglies kiekio ir jos išsidėstymo plieno. Šitoks plienas gaunamas lydant geležį lydymo krosnelėje. Minėtuose dirbiniuose anglis sudaro 0,4—0,6%. Be to, peilio (an. Nr. 689) ir kirvių (an. Nr. 678, 685, 687) plienas perkaitintas—vidmanštetinės struktūros. Peilių (an. Nr. 691, 695, 697, 725) geležčių ir siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 678, 685, 694) ašmenų plieninis paviršius išsianglinęs, o šerdyje yra iki 0,3—0,4% anglies. Pliene šlako irgi nedaug, iš esmės jis išsidėstęs juostomis. Terminio šių gaminių apdirbimo pėdsakų nepastebėta.